

СУЧАСНА ПЕДАГОГІЧНА ОСВІТА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

УДК [378.015.31:17.022.1]:821

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ГУМАНІТАРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ НА ЗАНЯТТЯХ З КУЛЬТУРОЛОГІЇ, ЕТИКИ ТА ЕСТЕТИКИ, ФІЛОСОФІЇ Й РЕЛІГІЄЗНАВСТВА

Сергій Гуров

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті наведено методичні рекомендації з формування у студентів духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури на заняттях з культурології, етики та естетики, філософії й релігієзнавства. Проаналізовано теоретичні праці вітчизняних і зарубіжних науковців, у яких висвітлено зв'язок художньої літератури з різними навчальними предметами в процесі формування духовно-моральних цінностей.

Аннотация:

Гуров Сергей. Формирование у студентов гуманитарных специальностей духовно-нравственных ценностей средствами художественной литературы на занятиях по культурологии, этики и эстетики, философии и религиоведения. В статье приведены методические рекомендации, касающиеся формирования у студентов духовно-нравственных ценностей средствами художественной литературы на занятиях по культурологии, этики и эстетики, философии и религиоведения. Проанализированы теоретические работы отечественных и зарубежных ученых, в которых отражена связь художественной литературы с различными учебными предметами в процессе формирования духовно-нравственных ценностей.

Resume:

Gurov Serhii. Forming the spiritual-moral values among students of humanitarian specialties by means of imaginative literature in culturology, ethics and aesthetics, philosophy and religious classes. The article presents methodological recommendations for the formation of spiritual and moral values through means of imaginative literature in classes of cultural studies, ethics and aesthetics, philosophy and religious studies, an analysis of theoretical works of domestic and foreign scholars on the connection of imaginative literature and various subjects during the formation of spiritual and moral values.

Ключові слова:

духовно-моральні цінності; студенти гуманітарних спеціальностей; методичні рекомендації; художня література.

Ключевые слова:

духовно-нравственные ценности; студенты гуманитарных специальностей; методические рекомендации; художественная литература.

Key words:

spiritual and moral values; students of humanitarian specialties; methodological recommendations; imaginative literature.

Постановка проблеми. Духовно-моральний розвиток і виховання студентської молоді є першочерговим завданням і важливим компонентом сучасної освіти, способом залучення студентів до загальнолюдських і національних цінностей. Від рівня сформованості духовно-моральних цінностей у майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей залежать їхні світоглядні позиції, вибір ними різноманітних джерел (як позитивних, так і негативних) і здатність надалі використовувати набуті якості в процесі виконання професійних завдань.

Майбутні фахівці гуманітарних спеціальностей мають зрозуміти зміст і особливості духовно-моральних цінностей; усвідомити особистісний рівень сформованості духовно-моральних цінностей і засоби його підвищення; уміти робити вибір в інформаційних потоках і надавати перевагу найвизначнішим у духовно-моральному розумінні ідеалам; накопичувати літературний

досвід формування духовно-моральних цінностей, результатом якого є засвоєння вічних людських цінностей, таких, як милосердя, співчуття, правдолюбство, прагнення до добра й неприйняття зла.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування у студентів духовно-моральних цінностей порушено у фундаментальних наукових працях таких учених, як І. Бех, В. Воробйов [1], Г. Гадамер [2], М. Каган [5], О. Остороверх [6], М. Чепіль [7] та ін. У роботах названих дослідників, а також в інших науково-педагогічних і методичних працях увагу зосереджено на впровадженні методичних прийомів у процес формування у студентів духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури.

Формулювання цілей статті. Обґрунтувати використання методичних рекомендацій з формування у студентів гуманітарних спеціальностей духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури на заняттях

з культурології, етики та естетики, філософії й релігієзнавства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для підвищення рівня духовно-моральних цінностей у студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів необхідно проаналізувати наявні програми й навчальні плани дисциплін циклу професійної підготовки, розробити відповідне літературно-методичне забезпечення, дібрати спеціальний матеріал, що містить наукові уявлення про багатство духовно-моральних цінностей у різні епохи розвитку людства, його духовно-моральні ідеали й розкриває особливості духовно-моральних уявлень в українській художній літературі й літературі інших народів світу.

Варто також, на нашу думку, здійснити поглиблений аналіз підручників і навчальних посібників з дисциплін гуманітарного циклу, які вивчають студенти у ВНЗ, для збагачення їх спеціально дібраним матеріалом, що сприятиме підвищенню рівня духовно-моральних цінностей. Під час проведення дослідно-експериментальної роботи ми визначили основні компоненти процесу формування духовно-моральних цінностей, на реалізацію якого спрямовується діяльність усіх учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу:

- визначення мети (формування духовно-моральних цінностей);
- забезпечення участі студентів гуманітарних спеціальностей в організації навчально-виховного процесу ВНЗ;
- реалізація різноманітних форм і змісту навчально-виховної роботи, вибір стимулювальних матеріалів, додаткових завдань і способів їх виконання;
- формування мотивації до навчально-виховної роботи як до одного з видів майбутньої професійної діяльності;
- використання різних форм навчально-виховної роботи;
- заохочення студентів гуманітарних спеціальностей до самостійності у формуванні духовно-моральних цінностей;
- діагностика й оцінювання рівня розвитку духовно-моральних цінностей майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей.

Відповідно до визначеної мети – формування в майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури в процесі професійної підготовки – необхідно розробити методичні рекомендації й відповідне дидактичне забезпечення.

Згідно з ціннісною концепцією сучасної дидактики, процес навчання є одночасно

процесом спрямованого духовного розвитку й виховання. Спираючись на теорію пізнання «Таксономія Блума», першорядним завданням методики формування духовно-моральних цінностей засобами літературного мистецтва, на нашу думку, є опитування майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей для з'ясування їхніх уявлень про категорію «цінності», а також безпосередньо про сутність духовно-моральних цінностей. Зміст духовно-морального виховання студентів є відображенням найважливіших вимірів буття, відносин і діяльності в соціумі, духовної сфери людини. Зауважимо, що опитування студентів дасть змогу встановити початковий рівень знань майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей про ціннісні категорії, адже формування у студентів готовності до самовдосконалення й виховної роботи неможливо без розуміння фундаментальної основи.

Виходячи з викладеного вище матеріалу, доходимо висновку, що передумовою виховання духовно-моральних цінностей є знання їх категоріального апарату й сутності. Проаналізувавши освітні програми й навчально-методичні комплекси, можемо стверджувати, що формуванню у студентів духовно-моральних цінностей якнайкраще сприяє вивчення таких дисциплін, як «Теорія літератури», «Світова література», «Українська література», «Вступ до спеціальності», «Всесвітня історія», «Історія України», «Культурологія», «Етика та естетика», «Філософія», «Релігієзнавство» та ін.

Процес виховання духовно-моральних цінностей у студентів гуманітарних спеціальностей являє собою цілісно організовану теоретичну і практичну суб'єкт-суб'єктну взаємодію викладачів і студентів, що спрямована на набуття майбутніми фахівцями професійних умінь і навичок. Завдяки таким курсам, як «Вікова психологія», «Етика та естетика», можна пояснити студентам етапи формування духовно-моральних цінностей, ознайомити їх з прийомами активізації розвитку у сфері таких цінностей. Вивчаючи такий предмет, як «Соціологія», студенти отримують знання про закони суспільного розвитку, про соціально-психологічні закони доброзичливого спілкування або загальні цінності. З поняттям «духовно-моральні цінності» та їх класифікацією студентів можна ознайомити під час вивчення дисциплін «Філософія» і «Етика та естетика», проблему вибору цінностей і ухвалення моральних рішень найкраще висвітлити в курсах «Світова література» й «Українська література».

Загальні принципи формування духовно-моральних цінностей в освітніх установах доречно викласти на кураторських годинах.

З ефективними засобами, формами й методами виховання духовно-моральних цінностей, критеріями оцінювання рівня вихованості майбутнього фахівця гуманітарних спеціальностей студенти ознайомлюються під час вивчення такого предмета, як «Педагогіка». Набуття знань механізмів навчально-виховного процесу, технології та методики виховання духовно-моральних цінностей, практичне застосування знань, умінь і навичок можна реалізовувати в позааудиторній роботі й під час проведення різноманітних практик.

Для підвищення рівня духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури необхідно визначити зміст гуманітарних дисциплін, матеріали й діагностувальні методики для обговорення й обміну думками на заняттях зі студентами. Це уможливить вплив на всі критерії рівнів духовно-моральних цінностей і дасть змогу визначити ці рівні у майбутніх фахівців гуманітарних спеціальностей.

Вивчаючи такий предмет, як «Культурологія», можна розкрити не лише поняття «культура», а й «художня культура», а також зосередитись на понятті «художня література», що посідає центральне місце в структурі культури. Додамо, що здатність людини до художньої творчості ґрунтується на процесі чуттєвого сприйняття дійсності й безпосередньо-емоційному ставленні до неї, що виражається в переживаннях, адже навіть нові культурні цінності та надбання не можна порівняти з тими, що були набуті суспільством за всю попередню історію його розвитку. Підкреслимо, що художня культура, з одного боку, містить художню критику й наукове мистецтвознавство, що є рушієм наукового пізнання світу за допомогою ціннісно-герменевтичного підходу, а з іншого – художні образи та естетичне виховання, що є рушійною силою формування духовно-моральних цінностей.

На заняттях з курсу «Етика та естетика» майбутнім фахівцям гуманітарних спеціальностей потрібно пояснити найцінніший етичний зміст художньої літератури, адже наша оцінка будь-якого художнього твору спиратиметься на переконання, що художня культура несе добро, а тому володіє етичною цінністю. Головною метою вивчення етики та естетики, на нашу думку, є пояснення категорій цінностей, категорій добра і зла, високих і низьких цінностей і виявлення їх надалі в художніх творах. Студенти повинні розуміти духовно-моральні закони, різницю між добром і злом і вміти обґрунтувати свої думки. Зауважимо, що впродовж викладання предмета

«Етика та естетика», пояснюючи студентам зміст і структуру духовно-моральних цінностей, необхідно, на нашу думку, постійно наголошувати на зв'язку з літературними творами, у яких відображені ті чи інші цінності.

На самостійну роботу студентам з курсу «Етика та естетика», варто, на наше переконання, винести такі теми (студенти можуть підготувати за ними доповіді, реферати):

1. Поняття «моралі». Специфіка моралі. Аксиологія. Вияви моралі в міфах Давньої Греції та Риму.

2. Мораль і право: діалектика взаємодії. Цінності правосуддя в творах М. Є. Салтикова-Шчедріна, А. П. Чехова та ін.

3. Структура та функції моралі. Справжні цінності, боротьба добра і зла в творі М. Булгакова «Майстер і Маргарита».

4. Менталітет українського суспільства в творах українських письменників.

5. Мораль і релігія. Відображення духовно-моральних цінностей у релігійних текстах. Біблійні заповіді як ядро християнських цінностей.

6. Ідеал та ідеальність. Пошуки сенсу життя на прикладі героїв твору Л. Толстого «Війна і мир» П'єра Безухова й Андрія Болконського.

Вивчаючи такий предмет, як «Філософія», студенти повинні ознайомитись з поняттями «цінності», «загальнолюдські цінності», «національні цінності» й «духовно-моральні цінності», з'ясувати ціннісний категоріальний апарат, роль духовно-моральних цінностей у світовій літературі. Одним з провідних завдань курсу «Філософія» для фахівців гуманітарних спеціальностей є прищеплення їм уміння працювати самостійно над текстами художньої літератури, що, безсумнівно, збільшує інтелектуальний кругозір і підвищує їхню здатність до інтуїтивно-аналітичного сприйняття світу.

Упродовж вивчення курсу студенти мають усвідомити тісний зв'язок художньої літератури й філософських думок в основних художньо-філософських літературних творах, ознайомитись з основними поняттями філософсько-художнього аналізу, роботами видатних філософів, які займались проблемами художньої літератури. На семінарських заняттях майбутніх фахівців слід навчити читати художні тексти, бачити філософське поєднання сюжетних ліній і взаємозв'язок епізодів, а також вміти аналізувати художні твори з погляду філософії. Опановуючи філософію, студенти мають навчитись осмислювати літературний твір, інтерпретувати й оцінювати його саме з філософських позицій (як, наприклад, Л. Шестов щодо Достоевського, Толстого, Чехова або Хайдеггер щодо Гельдерліна).

Під час обговорення глибоких філософських проблем студентам потрібно звернути увагу на твори Толстого й Достоевського, Сартра й Камю, Ніцше, В. Розанова, Г. Сковороди, які були не тільки видатними письменниками, а й великими філософами. Філософські концепції наявні в сюжетах багатьох новел Борхеса. Розв'язуючи філософські проблеми, філософія повинна свідомо асимілювати особливості літератури: афективність, суб'єктивність, гру смислів тощо. Яскравим прикладом філософської дискусії щодо духовно-моральних цінностей може слугувати роман «Людина і зброя» українського письменника О. Гончара, у якому романтично-філософська спрямованість, акцент на питаннях життя і смерті людини, проблеми морального духу є наскрізними й проходять через усе життя особистості [3].

У процесі вивчення такого предмета, як «Релігієзнавство», майбутнім фахівцям можна повідомити про те, що IV століття нашої ери увійшло в історію як золоте століття богословської освіченості. Перші в історії християнської думки богослови св. Афанасій Великий, св. Василь Великий, св. Григорій Богослов, св. Григорій Нісський, єпископ Немезій Емесський довели, що догмат – це жива істина, необхідна для духовно-морального розвитку особистості [4, с. 22–23].

Курс «Релігієзнавство» тісно пов'язаний з вивченням історії, суспільствознавства, філософії, права й літератури, звідси цілком доречним є використання на заняттях з релігії фрагментів з творів художньої літератури, що містять опис цінностей, звичаїв і обрядів. Опис різних пам'яток релігійної спадщини за допомогою художньої мови студенти відчують глибше, ніж дані енциклопедичного характеру. Студентам на заняттях з релігієзнавства необхідно прищеплювати навички самостійного мислення, а також спрямовувати їх на пошук шляхів інтеграції знань, отриманих на заняттях з предметів суспільствознавчого циклу, а також інших гуманітарних дисциплін, зокрема й художньої літератури.

Одним з принципів, на якому ґрунтується курс «Релігієзнавство», є розгляд релігії в контексті розвитку духовної культури суспільства. Релігієзнавство займається дослідженням своєрідних її сфер з погляду історії та сучасності, а значить, розв'язує ряд культурологічних проблем: виявляє особливості релігії як феномену культури, вивчає властивості релігійно-культурних утворень, специфіку релігійної філософії, моралі, мистецтва. Саме використання художніх текстів на заняттях з релігієзнавства допомагає студентам зрозуміти релігійні смисли. У взаємодії з художньою літературою релігія звертається до духовного

життя людини й по-своєму інтерпретує сенс і мету людського буття. Релігія та література відображають світ у формі художніх образів, вони немислимі без емоційного ставлення до світу, без розвиненої образності, фантазії, де мистецтво має ширші можливості образного відображення світу, що виходять за межі релігійної свідомості.

Так, наприклад, вивчаючи давньогрецьку міфологію чи Гомерівський епос – «Іліаду» й «Одіссею», студенти дізнаються про історичні події, що мали місце в той час, про суспільне життя й побут давніх греків, про ціннісне ставлення їх до навколишнього світу. Давньогрецька міфологія мала сильний вплив на ціннісні орієнтири та ідеали багатьох сучасних європейських народів, про що свідчать твори видатних письменників світу (Шекспір «Троїл і Крессіда», Бернард Шоу «Пігмаліон», Жан Ануй «Антигона», Гете «Іфігенія в Тавриді», Котляревський «Енеїда», Цветаєва «Аріадна», Джон Апдайк «Кентавр» та ін.).

Вивчаючи давні релігійні течії Індії, однією з яких є індуїзм, для більшого висвітлення давньоіндійської літератури слід звернути увагу студентів на Веди, після яких були створені давньоіндійські епоси «Махабхарата» і «Рамаяна». Також студентів гуманітарних спеціальностей слід ознайомити з пуранами, у яких міститься історія Всесвіту – від його створення до руйнування, генеалогія царів, героїв і девів. У цих творах відображено духовно-моральні цінності давньоіндійської цивілізації. Серед індійських письменників, які у своїх творах розкривають духовно-моральні цінності індуїзму й різних релігій Індії, студентам варто ознайомитись з Гуру Нагак («Джамансакхі»), який викладає ідеї Кабіра, видатного реформатора руху бгакті; з Відьяпаті, який у своїх ліричних віршах на діалекті майтхлі співав любов бога Крішні й пастушки Радхи; з письменником Тулсідас – автором епічної поеми «Рамаяна, або Рамачаритаманаса» («Море подвигів Рами»), у якій він висвітлює широке коло соціальних, політичних, релігійно-філософських і моральних проблем.

Також варто ознайомити студентів гуманітарних спеціальностей з творчістю сучасних індійських письменниць (Камала Дас, Амріта Притому, Ашапурна Деві, Аджіт Коуров, Лакшмікантамма, Пратібха Рей і Набаніта Дев Сен), які переглядають патріархальні закони й літературну практику, по-новому дивляться на міфи, пропонують нове тлумачення епосів, висвітлюють духовно-моральні цінності індійських народів, спираючись на альтернативну семіотику тіла й душі.

Висновки. Отже, наведені методичні рекомендації, на нашу думку, сприяють

формуванню у студентів духовно-моральних цінностей засобами художньої літератури на заняттях з культурології, етики та естетики, філософії й релігієзнавства. Теоретико-методичний аналіз порушеної проблеми дає змогу твердити про значний вплив художньої

літератури на ціннісні настанови студентів гуманітарних спеціальностей. Подальший науковий пошук передбачає висвітлення ролі інших предметів професійної підготовки майбутніх фахівців у формуванні духовно-моральних цінностей.

Список використаних джерел

1. Воробьев В. В. Лингвокультурология: теория и методы / В. В. Воробьев. – М.: Изд-во ун-та дружбы народов, 1997. – 331 с.
2. Гадамер Г. Г. Истина в гуманитарных науках / Г. Г. Гадамер // Истина і метод. – К.: Юніверс, 2000. – Т. 2. – С. 39–43.
3. Гончар О. Т. Людина і зброя. Твори Гончара [Електроний ресурс] / О. Т. Гончар. – URL: http://ukrlit.org/Honchar_Oles_Terentiovych/liudyna_i_zbroia (Назва з екрана).
4. Гурова А. Н. Исторические закономерности и тенденции духовного развития личности в педагогике Украины: монография / А. Н. Гурова. – М.: Прометей, 2000. – 380 с.
5. Каган М. С. Философская теория ценностей / М. С. Каган. – СПб.: Петрополис, 1997. – 205 с.
6. Островерх О. О. Гуманітаризація як найважливіший принцип побудови освітніх систем / О. О. Островерх // Педагогічні особливості формування професійних якостей студентів: зб. наук. праць. – Харків: СТИЛЬ ІЗДАТ, 2004. – С. 146–151.
7. Чепіль М. Індивідуальність педагога та перспективи впровадження педагогічних технологій / М. Чепіль, О. Карпенко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Ужгород: Вид-во ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2013. – Вип. 26. – С. 228–230.

Рецензент: Москальова Л.Ю., д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Гуров Сергій Юрійович
 serggurov@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
 вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
 Запорізька обл., 72312, Україна

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2379

Матеріал надійшов до редакції 25. 12. 2017 р.
 Прийнято до друку 23. 01. 2018 р.

References

1. Vorobiev, V. V. (1997). *Lingvo-Culturology: Theory and Methods*. Moscow: Publishing House of People's Friendship University. [in Russian]
2. Gadamer, H. G. (2000). *Truth is in the Humanities*. In: *Truth and Method*. Vol. 2. Kyiv: Yunivers, 39–43. [in Ukrainian]
3. Honchar, O. T. *Man and weapons. Works by Honchar*. Retrieved from: http://ukrlit.org/Honchar_Oles_Terentiovych/liudyna_i_zbroia [in Ukrainian]
4. Gurova, A. N. (2000). *Historical regularities and tendencies of spiritual development of the personality in pedagogy of Ukraine: Monograph*. Moscow: Publishing House "Prometii". [in Russian]
5. Kahan, M. S. (1997). *Philosophical theory of values*. St. Petersburg: Petropolis. [in Russian]
6. Ostroverkh, O. O. (2004). *Humanization as the most important principle of building educational systems*. In: *Pedagogical features of formation students' professional qualities: coll. of scientific works*. Kharkiv: STYL' IZDAT, 146–151. [in Ukrainian]
7. Chepil', M., Karpenko, O. (2013). *Individuality of a teacher and perspectives of pedagogical technologies introduction*. *Novyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Issue 26, 228–230. [in Ukrainian]

Information about the author:
Gurov Serhii Yuriiovych
 serggurov@mail.ru

Bohdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
 20 Hetmans'ka St., Melitopol,
 Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: 10.7905/nvmdpu.v0i19.2379

Received at the editorial office 25. 12. 2017.
 Accepted for publishing 23. 01. 2018.